F'għeluq il-75 sena mill-miġja lura tal-istatwa titulari ta' San Lawrenz

Din is-sensiela ta' artikli qed issir biex nikkommemoraw għeluq il-75 sena minn meta l-istatwa titulari ta' San Lawrenz, wara nuqqas ta' madwar tliet snin u nofs, ġiet miġjuba lura fil-Birgu. Kien nhar it-30 ta' Lulju 1944 meta sar dan il-pellegrinaġġ grandjuż mill-knisja kolleġġjata ta' Bormla għal dik tal-Birgu. Dakinhar l-istatwa għażiża ta' San Lawrenz reġgħet sabet postha mill-ġdid fil-knisja tagħha wara li kienet ittieħdet l-Imdina minħabba l-periklu tal-gwerra. Fit-tieni parti ta' din is-sensiela tkellimna dwar meta faqqgħet il-gwerra u kif ħafna Vittoriosani evakwaw fi rħula aktar siguri. Rajna wkoll kif ġiet iċċelebrata l-ewwel festa fi żmien il-gwerra, jiġifieri dik tal-1940.

San Lawrenz | Maħbub u meqjum anke fi żmien il-gwerra (3)

George Agius

L-attakk fuq *Illustrious* – Żmien tal-akbar qerda

*Wara l-ewwel ftit xhur tal-*gwerra, jidher li n-nies tal-Birgu kienet għadditilhom il-ħasda tal-bidu; il-bumbardamenti kienu ndraw tant li ma baqgħux jbeżżgħuhom daqs qabel. Ħafna drabi l-ajruplani Taljani fl-attakki tagħhom, kienu jittajru *fil-għoli, bil-*konsegwenza *li* ħafna mill-bombi li jitwaddbu kienu jispiċċaw fil-baħar minflok fuq l-art. Dan wassal biex bosta ħadu l-kunfidenza għax ħasbu li gwerra f'Malta kienet kważi spiċċat. Għaldaqstant ħafna mill-evakwati Vittoriosani ddeċidew li jeġgħu jiġu lura l-Birgu, uħud fi djarhom stess u oħrajn fix-xelters imħafra fil-blat f'*Coronation Garden* (Il-Foss il-kbir).[1]

Il-wasla tal-*HMS Illustrious*

Meta nitkellmu dwar il-gwerra, wieħed ma jridx jinsa li f'dawk iż-żminijiet kiefra, l-għajxien tal-popolazzjoni Maltija, flimkien mal-qawwiet armati, kienu jiddependu ħafna mill-wasliet regolari ta' vapuri merkantili b'ħażniet ta' affarijiet meħtieġa.[2]

Kienet din ir-raġuni li fil-bidu ta' Jannar 1941 l-aircraft carrier *HMS Illustrious* kienet qed tagħmel parti minn konvoj li telaq minn Ġibiltà, b'erba' bastimenti tat-tagħbija, tlieta lejn Lixandra u ieħor destinat għal pajjiżna. Il-konvoj ġie attakkat bla ħniena mill-ajruplani Ġermaniżi tal-Luftwaffe. Fost l-aktar li sfat attakkata kienet l-aircraft carrier *HMS Illustrious* li perkonsegwenza ġarrbet ħsarat kbar. Madanakollu xorta rnexxielha tidħol fil-Port il-Kbir nhar l-10 ta' Jannar fejn sorġiet f'Parlatorio Wharf fejn immedjatament bdew it-tiswijiet fuqha.[3]

L-ewwel attakki mill-Ġermaniżi

Sitt ijiem wara, il-Ħamis 16 ta' Jannar 1941 għall-ħabta tas-1.50pm il-gżejjer Maltin reġgħu ġew attakkati. Din id-darba l-attakki kienu mill-qawwiet tal-*ajru Ġermaniżi, l-ewwel* darba tagħhom fuq gżiritna. Fil-mira kien hemm l-*HMS Illustrious*, l-*HMS Perth* u l-*SS Breconshire* li kienu sorġuti fil-Port il-Kbir.[4] Kien attakk tal-biża', li l-Maltin qatt ma kienu esperjenzaw bħalu sa dakinhar.

In-nies twerwret tisma' ħsejjes ta' ajruplani mtajra fil-baxx u splużjonijiet tal-bombi. Meta l-bumbardamenti waqqfu għal ftit tal-ħin, uħud xirfu 'l barra minn fejn kienu qed jistkennu u lemħu ħafna bini mġarraf fl-Isla. Wara intervall *qasir, mewġa oħra ta' ajruplani* nħasset riesqa biex tkompli fejn kienu ħallew ta' qabilhom.[5] Is-sireni taw is-sinjal li attakk ieħor kien fil-qrib, in-nies ġriet biex tidħol għall-kenn fl-eqreb post possibbli. Uħud għażlu li jsibu kenn ġos-sagristija ta' San Lawrenz, magħhom żdiedu dawk li waslu ix-xatt bil-lanċa ftit tal-ħin qabel.

Il-Vigarju Kurat il-Kan. Dun Pawl Galea, flimkien mas-sagristan Prutazju Casha u Ġużi, iben is-sagristan l-ieħor Wenzu Degabriele ddeċidew li minflok fis-sagristija, jidħlu għall-kenn ġol-kampnar. Dun Pawl, meta mistoqsi jaqsam l-esperjenza tiegħu dwar dan l-attakk jistqarr li, minn ġol-kampnar instemgħet splużjoni kbira, ħassew theżżiża qawwija u mtlew bit-trab.

Kienu ntebħu li xi bomba splodiet fil-qrib. Il-ħin tal-attakk donnu ma seta' jgħaddi b'xejn, dam sejjer għal tul ta' ħin. Fl-aħħar ingħata s-sinjal li l-attakk kien intemm, għamlu l-qalb u ħarġu mill-kampnar. Sabu ma wiċċhom xena tal-biża' u qsim il-qalb. Quddiemhom kien hemm is-sagristija u l-Aula Kapitulari, borġ ġebel.[6]

Mirduma taħt it-tifrik

L-arja kienet mimlija dħaħen, trabijiet u riħa ta' polvri. Min-naħa tal-kor beda jinstema' l-krib tan-nies mirduma, jitolbu għall-għajjut. Dun Pawl pront ħass li kellu jagħti l-assoluzzjoni lil dawk l-imsejkna maqbudin taħt it-tiġrif.

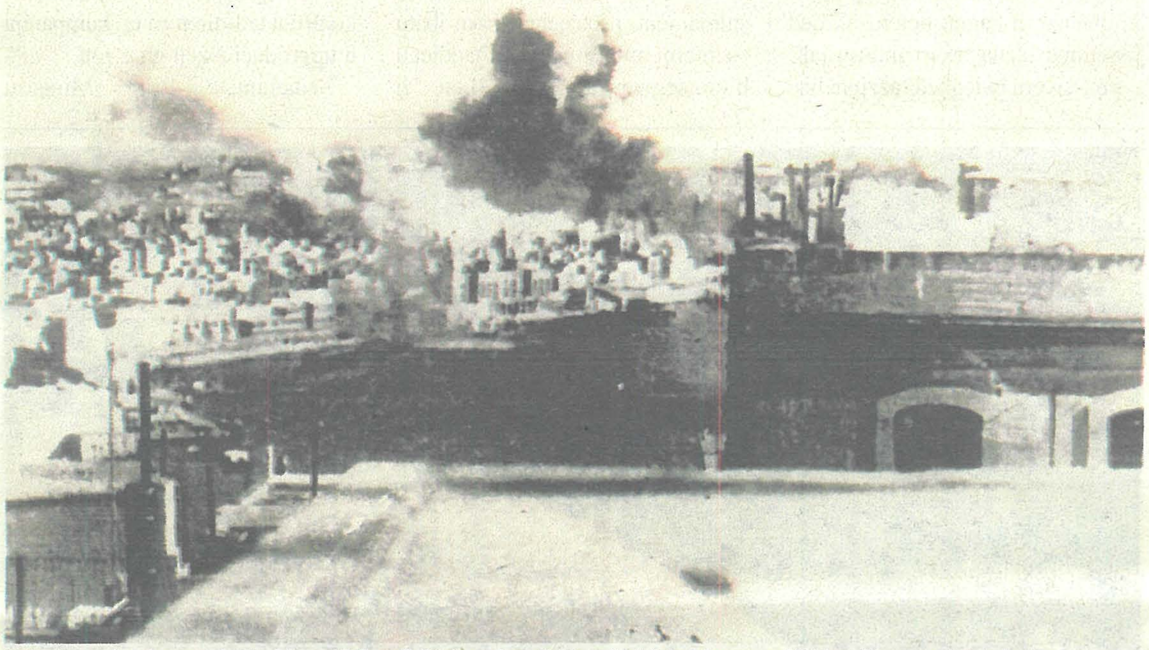
Ritratt meħud waqt l-attakk qalil fuq il-Birgu nhar il-Ħamis 16 ta' Jannar 1941 mill-qawwiet tal-ajru

Immedjatament, hu flimkien ma' oħrajn bdew jagħmlu li jistgħu biex jippruvaw isalvaw lill-midruba.

Fost l-ewwel li salvaw kienet xebba b'saqajha maqbudin taħt il-ġebel. Din instemgħet titlob lil Dun Pawl għall-għajnuna. Dan flimkien ma' oħrajn, bit-tbatija u b'sogru personali rnexxielhom jaqilgħuha minn taħt il-ġebel. Raġel ieħor milqut gravament ħarġuh minn taħt id-debris, ittieħed l-isptar fejn sfortunatament miet ftit tal-ħin wara.

L-isforzi u d-diffikultajiet biex jiġu salvati n-nies ħajjin, maqbuda taħt il-ġebel kienu kbar u bi ftit suċċess, iżda tal-anqas kellhom is-sodisfazzjon joħorġu ħajja, lit-tarbija Maria Attard minn qalb id-debris.[7]

Ħidma ta' salvataġġ

Meta waslet l-aħbar li l-knisja ta' San Lawrenz intlaqtet, il-Viċi Dun Anton Caruana, li waqt l-attakk kien qed jistkenn għand id-Dumnikani, fejn kien qed joqgħod fl-aħħar sitt xhur, stenna l-isparar jieqaf, imbagħad telaq bil-ġiri lejn il-post tad-diżgrazzja. Huwa ma ħasibhiex darbtejn.

għal paġna 17

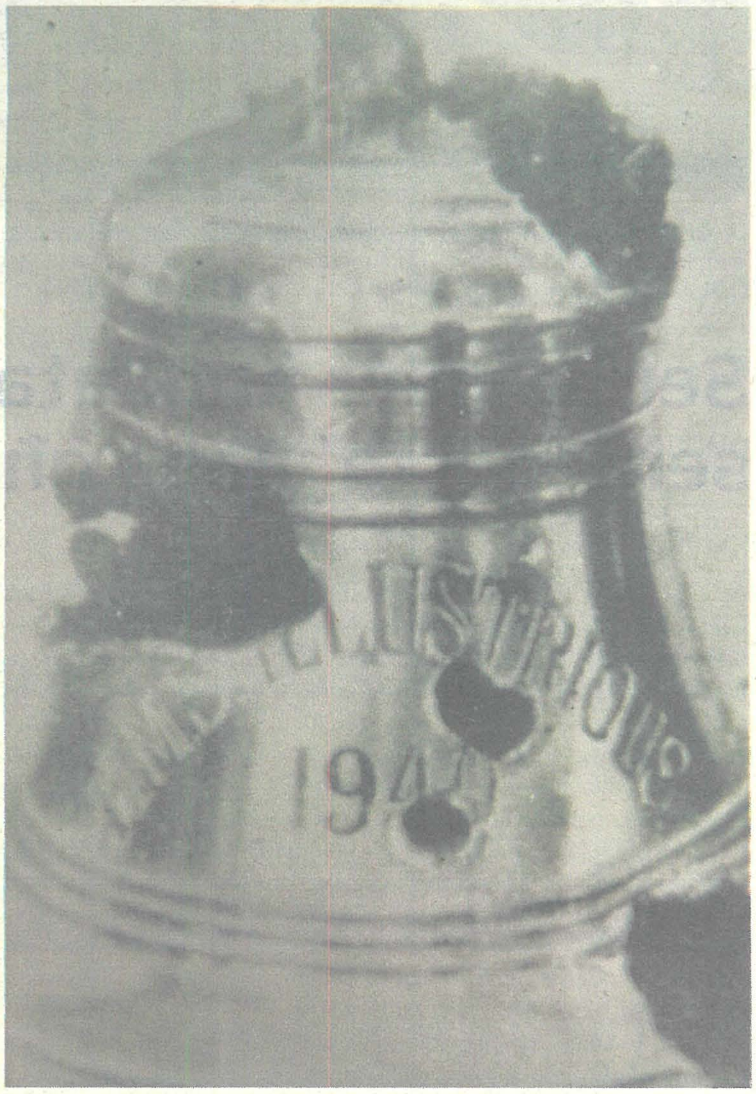
Il-qanpiena milquta tal-aircraft carrier *HMS Illustrious* li fil-bidu ta' Jannar 1941 kienet qed tagħmel parti minn konvoj li telaq minn Ġibiltà. Il-konvoj ġie attakkat bla ħniena mill-ajruplani Ġermaniżi tal-Luftwaffe. Minkejja li kienet l-aktar attakkata rnexxielha tidħol fil-Port il-Kbir nhar l-10 ta' Jannar 1941.

Attakki qawwija li ħallew imwiet u ħerba

minn paġna 16

Daħal fil-knisja parrokkjali, neħħa s-sagrament mit-tabernaklu u trasportah fil-knisja tal-Lunzjata. Kienu bosta l-patrijiet Dumnikani li għat-talba ta' Dun Pawl ħaffew u niżlu jagħtu l-għajnuna tagħhom lill-midruba. Fost dawn jissemmew P. Gerard Minuti, P. Tumas Xerri u P. Angelik Attard.

Il-ħidma mwettqa f'dik is-siegħa ta' ħtieġa kienet ġest nobbli li wieħed ma jistax ma jfaħħarx. Dawn il-ministri ta' Alla magħquda flimkien, ħadmu għall-ġid spiritwali u temporali tal-erwieħ.[8] L-awtoritajiet konċernati kienu konxji li taħt it-tiġrif kien hemm mirduma numru ta' nies ħajjin jokorbu għall-għajnuna. Ħasbu biex jikkordinaw ħidma ta' salvataġġ, iżda b'dispjaċir ikollna nistqarru li din ma kinetx daqstant organizzata.[9]

Kien għalhekk li waslu membri tal-ARP, suldati u pulizija biex ineħħu l-ġebel u jippruvaw isalvaw lil dawk mirduma. Ma kellhomx ħidma faċli. Kien hemm wisq irdim u biex tkompli tagħmilhielhom iebsa, l-attakki ma waqfu xejn.[10] Sal-għada l-Ġimgħa, il-krib baqa' persistenti imma sfortunatament it-temp ukoll ma għenx fis-sitwazzjoni. Għamlet ix-xita u minħabba f'hekk wasal biex ċeda aktar ġebel u għamilha iżjed diffiċli li jinstabu nies ħajjin.[11]

Aktar minn 30 ruħ mejta

Diffiċli wieħed jgħid kemm ħalliet vittmi din it-traġedja. Fil-kitbiet dwar din il-ġrajja, mhux dejjem insibu l-istess ammont ta' vittmi, iżda ċertament li kienu aktar minn tletin dawk li mietu hemm. Dun Pawl Galea, imbikkem u mwerwer b'dak li għadda minnu, fuq stedina tal-istess patrijiet Dumnikani mar fil-kunvent tagħhom, fejn għadda lejl.[12]

Patri Angelik kien ħejjielu żewġ bankijiet fl-oratorju tar-rużarjanti bħala sodda. Dun Pawl baqa' hemm sal-Ħadd filgħodu 19 ta' Jannar. Dakinhar waqt il-quddiesa tat-8:00am, fil-knisja tal-Lunzjata, kif spiċċa l-Evanġelju, huwa xandar it-tnedijiet taż-żwieġ, kif s-soltu kien isir fil-Knisja Parrokkjali ta' San Lawrenz. M'għaddiex wisq ħin li ma reġgħetx instemgħet il-karba tas-sirena, b'xita ta' bombi nieżla wara ftit.[13]

Tintlaqat il-knisja tal-Lunzjata

Kien attakk mill-aktar qawwi, li reġa' ħalla ħerba. Din id-darba intlaqtu l-kunvent u l-knisja tal-Lunzjata. Il-Vigarju kurat Dun Pawl għal darb' oħra spiċċa mingħajr knisja u bla dar. Għalhekk mar l-Imdina għand l-Arċisqof Mawru Caruana biex jinfurmah b'dak li ġara, l-istess kif kien għamel xi jiem qabel, meta ntlaqtet is-sagristija. Monsinjur Arċisqof żammu miegħu fil-palazz għal xi jumejn biex jistrieħ. Meta dawn għaddew stiednu biex jerġa' lura lejn il-Birgu u qallu biex bħal kaptan ma jitlaqx il-bastiment meta jkun f'diffikultajiet.

Hekk għamel u billi ma kellux fejn joqgħod, b'arranġament mal-awtoritajiet, beda joqgħod fl-għassa tal-pulizija li kienet f'Couvre Porte. Fl-għassa kien hemm kappella li fiha beda jqaddes u jamministra s-sagramenti. Il-ħaddiema tal-gvern kienu bnewlu wkoll gabbana fil-foss fejn xi drabi kien iqaddes u jqarar.[14]

Saċerdot qalbieni

Dan is-saċerdot jistħoqqlu kull tifħir għad-dedikazzjoni tiegħu b'risq il-parruċċani, f'dak iż-żmien imwiegħer. Bla tlaqliq ikollna ngħidu li ma qatax qalbu, meta sab ruħu bħala l-uniku saċerdot residenti ġewwa l-Birgu għas-servizz tal-komunità.

Dan ġara wara li d-Dumnikani, bil-kunvent imġarraf, kontra qalbhom kellhom iħallu l-Birgu u jfittxu refuġju fil-kunvent tar-Rabat. Ftit jiem wara li telqu dawn, kien fil-bidu ta' Frar tal-1941 meta l-Viċi Dun Anton Caruana temm ukoll il-ħidma pastorali tiegħu fil-Birgu għax ġie assenjat bħala Viċi fil-Parroċċa tal-Imsida.[15]

Ikompli

Monsinjur Pawlu Galea li fl-4 ta' Ottubru 1940 ħa t-tmexxija tal-parroċċa tal-Birgu f'idejh b'mod uffiċjali l-ewwel bħala Vigarju Kurat u aktar tard Arċipriet. Dan is-saċerdot jistħoqqlu kull tifħir għad-dedikazzjoni tiegħu b'risq il-parruċċani, f'dak iż-żmien imwiegħer tal-gwerra.

Is-sagristija u l-Awla Kapitulari mġarrfin wara l-bumbardament tas-16 ta' Jannar 1941. Hawn mietu mirduma aktar minn tletin ruħ. Intilfu ħafna dokumenti storiċi mill-arkivju, armar tal-festa ta' barra u ħafna teżori tal-arti imprezzabbli. *(Kollezzjoni Heritage Malta)*

Referenzi

1. Lorenzo Zahra, *L-attakk fuq l-Illustrious*. In-Tagħna, 19 ta' Jannar 1981. p.12
2. Mikiel Fsadni, *Id-Dumnikani Maltin fi Żmien il-Gwerra*. Progress Press, 1977. p.92.
3. Laurence Mizzi, *Dizzjunarju ta' Malta fil-Gwerra*. Klabb Kotba Matin, 2013. p.55-56.
4. Laurence Mizzi, *Dhahen tal-Gwerra*. Klabb Kotba Maltin, 1976. p.70-71.
5. Ibid. Lorenzo Zahra, *L-attakk fuq l-"Illustrious"*. In- Tagħna, 19 ta' Jannar 1981. p.12
6. Laurence Mizzi, *Maltin fil-Gwerra Ġrajjet il-Poplu*. PEG, 1992. p.162-163.
7. Herbert Ganado, *Rajt Malta tinbidel Vol 2*. 1974. p.285-286
8. Ibid. Mikiel Fsadni, *Id-Dumnikani Maltin fi Żmien il-Gwerra*. Progress Press, 1977. p.94.
9. Lino Bugeja, *Birgu: the people the journey. A short documentary about the experiences of the people from Birgu during World War 2*. 2015. Kitba u direzzjoni ta' Trevor Mizzi u Alan Cassar.
10. Norris Spiteri, *Tifkiriet tal-Gwerra*. Leħen Farsons, Vol.2 No.8. 1985, p.19.
11. Joseph Attard, *The Battle of Malta*. Progress Press, 1988. p.70.
12. Ibid. Laurence Mizzi, *Maltin fil-Gwerra Ġrajjet il-Poplu*. PEG, 1992. p.145.
13. Ibid. Mikiel Fsadni, *Id-Dumnikani Maltin fi Żmien il-Gwerra*. Progress Press, 1977. p.95-96.
14. Ibid. Laurence Mizzi, *Maltin fil-Gwerra Ġrajjet il-Poplu*. PEG, 1992. p.164.
15. Ibid. Mikiel Fsadni, *Id-Dumnikani Maltin fi Żmien il-Gwerra*. Progress Press, 1977. p.99.